
Organisaatioviestintä viestinnän ja viestintätieteiden järjestelmässä

Tarmo Malmberg

Siitä lähtien kun ajatus viestinnätutkimuksesta jonain omana erityisenä tiedon- ja tieteenalana syntyi 1940-luvun Yhdysvalloissa, sitä ovat pitäneet toistuvassa käymistilassa keskipakoiset ja keskihakuiset muutosvoimat. Viestinnätutkimuksen ja siten myös viestinnän luonne on näin ollut koko ajan keskustelunalainen asia. Erotan hieman mekaanisesti kolme vaihetta tässä alan identiteetinmuodostuksessa.

1950-luvulta 1960-luvulle murtui viestinnätutkimuksen ja *joukkoviestinnätutkimuksen* side. 1940-luvun lopulta lähtien informaatioteoria totutti ajatuksen, että viestintä on tietynlaista informaationsiirtoa lähettäjineen, kanavineen ja vastaanottajineen, mikä auttoi yleensä koko modernin viestintä-käsitteen leviämistä. Samalla informaatioteoria korosti, että periaatteessa mitä tahansa ilmiötä voidaan tarkastella informaationvaihtona. Tämä auttoi osaltaan näkemään viestintäilmiöitä kaikessa inhimillisessä toiminnassa, ei ainoastaan joukkoviestinnässä. Esimerkiksi sanattoman viestinnän, kuvaviestinnän ja erilaisen keskinäisviestinnän tutkimus alkoivat näin eriytyä omaksi alueekseen.

1960-luvulta 1970-luvulle murtui viestinnätutkimuksen ja *empiirisen sosiaalitutkimuksen* side. Fenomenologia, strukturalismi, marxismi

ja psykoanalyysi murtautuivat viestinnän-, varsinkin joukkoviestinnätutkimuksen piiriin ja totuttivat pitämään tieteellisesti kestäväenä muutakin kuin tilastollisen aineistonkäsittelyn sallivaa tutkimustapaa — so. sitä mitä aikanaan kutsuttiin ”positivismiksi”. ”Metodologisen estoisuuden” (Mills 1959) väheneminen toi tutkimukseen tukun kokonaan uusia kysymyksiä ja analyysitapoja. Esimerkiksi semioottinen ideologiantutkimus, pääomalooginen viestintämuotojen johtaminen ja feministinen diskursianalyysi mahdollistuivat. Ns. hallinnollisen ja kriittisen tutkimuksen jännite, jonka Lazarsfeld paikansi jo 1940-luvun alussa, oli tullut jäädäkseen.

1970-luvulta 1980-luvulle alkoi murtua viestinnätutkimuksen ja *totaliteettiajattelun* side. Viestintäajattelu merkitsi alunperin kokonaisvaltaista käsittämisyritystä, koska siinä yhdistettiin aiemmin erillisinä pidetyt kysymykset sanomien lähettämisestä (tekstien tekemisestä), sanomista (teksteistä) ja niiden vastaanottamisesta (lukemisesta, ymmärtämisestä). Vaikka tämä kokonaisvaltaisuus on ilmennyt monasti enemmän periaatteena kuin käytäntönä, se on kuulunut alan peruslähtökohtiin. Erilaisen jälkijärjestelmällisen ajattelun — kuten jälkimarxismin, jäl-

kistrukturalismin ja jälkimodernismin — vaikutuksesta viestinnän käsitteellistäminen alkoi kuitenkin 1970-luvulta lähtien saada varsin uusia piirteitä. Prosessin sijaan viestintä alettiin yhä enemmän samastaa esimerkiksi vastaanottotoiminnan kanssa. Tyypillisesti koko intersubjektiiivisuus viestinnän perustana alettiin asettaa kyseenalaiseksi.

Jos tämän lyhyen historiallisten murrosten kuvauksen hyväksyy, viestinnäntutkimuksen keskeisinä haasteina voi pitää seuraavia kysymyksiä:

- (1) mitä osia viestinnän kenttään kuuluu ja missä mielessä voidaan puhua erilaisten viestintätieteiden kokonaisuudesta pikemmin kuin yhdestä yhtenäisestä viestintätieteestä?
- (2) mikä on viestinnäntutkimuksen, kuten joukkoviestinnäntutkimuksen, metodioipi? ja
- (3) millä tavalla viestintäilmiöiden kehitys auttaa meitä ymmärtämään nykyaikaa, esimerkiksi keskustelua ns. jälkimodernista yhteiskunnasta?

Koska jokainen näistä on sinällään monimutkainen ja laaja kysymys, tarkastelen seuraavassa lähemmin ainoastaan ensimmäistä. Keskittyen organisaatioviestintään yritän vastata siihen, minkälaisia viestinnän tyyppjejä on ja miten olemassaolevat viestintätieteet vastaavat niitä. Toiseen kysymykseen olen vastannut erityisesti työssäni Malmberg (1988) ja kolmanteen toivon voivani palata lähitulevaisuudessa.

Millaista viestintää organisaatioviestintä on? Kysymys on sitäkin aiheellisempi, koska tunnetut viestinnäntutkimuksen yleisesitykset (Saksassa: Schreiber 1980 ja Burkart 1983; Yhdysvalloissa: Mortensen 1972 ja DeVito 1982) eivät käsittele sitä omana viestintälajinaan. Organisaatioviestinnän tutkimus on silti itsenäistynyt voimakkaasti lähinnä Yhdysvalloissa 1970- ja 1980-luvun kuluessa — todisteena tästä on esi-

merkiksi kaksi tuoretta alan käsikirjaa (Jablin et al. 1987; Goldhaber & Barnett 1988). Silmiinpistävää on kuitenkin se vähäinen vaikutus, joka alalla on toistaiseksi ollut viestinnäntutkimuksen pääasialliseen kehitykseen ainakin Euroopassa. Olen tosin löytänyt Ranskasta (Miège 1989, erit. 43-73) merkkejä tiedotusoppineiden orastavasta kiinnostuksesta aiheeseen.

Periaatteessa kysymys organisaatioviestinnän ja joukkoviestinnän luonteesta on samanlainen: molempiin vastaaminen edellyttää sellaisen yleisen viestintä-käsitteen, jonka avulla kyetään erottamaan toisistaan viestinnän eri lajeja tai tyyppjejä. Toisin sanoen ongelma on minusta samanrakenteinen kuin yritys ratkaista, minkälaisia taiteita musiikki ja kaunokirjallisuus ovat — myös se edellyttää yleisen taide-käsitteen, jonka alakäsitteiksi musiikki ja kaunokirjallisuus on ymmärrettävissä. Yritänkin seuraavassa muodostaa riittävän vivahteikkaan viestinnän käsitteen, jotta sen avulla pystytään valaisemaan organisaatioviestinnän paikkaa viestinnän ja viestintätieteiden järjestelmässä.

Viestinnän aspektit ja niitä vastaavat tyytit

Yksi viestinnäntutkimuksen tärkeitä haaroja on viestintäteorioissa ja -filosofioissa esiintyvien erilaisten viestintä-käsitteiden analyysi ja systemointi. Tutkimus on tähdentänyt viestinnän vaihtelevia käsittämistapoja (Merten 1977) ja parhaimmillaan auttanut ymmärtämään niiden liittymistä laajempiin tiedettä ja maailmaa koskeviin näkemyksiin (Grossberg 1979 ja 1982). Olen itse monissa töissäni, joista pisimmälle vietyjä ovat Malmberg (1985) ja (1987), kehitellyt kokonaisvaltaista viestintäteoriaa, jonka avulla edellä mainittu viestinnän ja organisaatioviestinnän käsitteen muodostusongelma kyetään ainakin periaatteessa ratkaisemaan. Tukeudun seuraavassa näiden töiden perusideoihin, joskin tuon esiin joukon täysin uusia erotteluja, jotka

nähdäkseni lisäävät viestintä-käsitteeni kuvaus- ja selitysvoimaa. Lähtökohdan muodostaa silti ”vanha”, Raymond Williamsin (1976, 62-63) inspiroima ajatus, jonka mukaan viestinnän olennainen jännite syntyy sen informaationsiirto- ja merkitysyhteisyysspektistä (Malmberg 1981, 139-140).

Käsityksen viestinnästä jonkin asian (informaation, signaalien, merkkien, merkitysten tms.) *siirtymisenä* tai liikkumisena ajassa ja paikassa toi yleiseen tietoisuuteen informaatioteoria, vaikka itse idea oli luonnollisesti vanhempaa perua. Sittemmin erilaisessa jälki-informaatioteoreettisessa ajattelussa on tullut tavanomaiseksi kiistää, että viestinnässä missään mielenkiintoisessa tai tärkeässä mielessä olisi kyse siirtotapahtumasta. Yritän kuitenkin rehabilitoida informaationsiirtokäsitystä. Esitän, että koska viestinnässä on kyse jonkin siirtymisestä tai välitymisestä, jokainen adekvaatti viestintä-käsite joutuu ottamaan huomioon tästä juontuvat kaksi peruskysymystä, viestintävälaineet ja viestintähorisontit.

Vaikka haluttaisiinkin kiistää lähetetyn ja vastaanotetun sanoman identtisyys viestinnässä, mikä on yhteisenä nimittäjänä jälki-informaatioteoreettisen ajattelun eri muunnelmissa, ei voida vielä vakuuttavasti päätellä, ettei viestinnässä välittyisi jokin samuus. Nimittäin sekä lähetetyn että vastaanotetun sanoman täytyy säilyttää tietty vastaavuussuhde kulloinkin käytettyyn *viestintävälaineeseen*. Ajatus on sukua Jürgen Habermasin (1981) tunnetulle viestintätoiminnan teorialle, jossa edellytetään puheen universaalipragmatiikka, so. yleiset ei-empiiriset säännöt, jotka ajasta ja paikasta riippumatta sitovat kaikkia puheviestintätoimintoja. Se, mikä *Arvostelukyvyn kritiikkiä* lukiessani välittää minua ja Kantia, on saksan kieli, jolla on toki erilainen merkitys minulle Tampereella 1990 ja Kantille Königsbergissa 1790, mutta joka on kuitenkin meidän keskinäisen suhteemme perus-

ta. Koska saksa sitoo sekä Kantin pitkiä, monipolvisia lauseita että minun niiden hidasta ymmärtämistäni, se rakentaa meidän välillemme sillan ja siten myös siirtää itsensä minulle kahdensadan vuoden takaa — joskaan ei ihan ”aidosti”: käyttämäni laitoksen kirjoitusasu on nykyaikaistettu.

Se, mikä pätee kirjoitukseen ja kirjaviestintään, pätee muunkinlaiseen viestintään. Erotan kolme viestinnän tyyppiä sen nojalla, minkälaisen ajan ja paikan välityksen kulloinkin käytetty viestin mahdollistaa.

Ensimmäisessä tapauksessa on kyse samanaikaisesta ja -paikkaisesta viestinnästä, jossa välitys tapahtuu tässä ja nyt. Puheviestinnän ja kehonvaraisen sanattoman viestinnän (ilmeet, eleet yms.) mahdollistavat viestimet ovat perustaus: ne välittyvät henkilöltä toiselle ainoastaan, kun tämä on läsnä niin sanotusti kasvoista kasvoihin. Kutsun tätä tyyppiä *tilanneviestinnäksi*. Toinen tapaus kattaa samanaikaisen mutta eripaikkaisen viestinnän, joten sille sopinee nimitys *välillinen tilanneviestintä*. Esimerkiksi puhelinkeskustelu, kuten myös suora radio- ja televisiolähetys, välittyy tosiaikaisesti joskin yhdestä paikasta toiseen. Viimein on kyse sekä eriaikaisesta että -paikkaisesta viestinnästä, mikä luonnontii esimerkiksi kirja-, elokuva- ja äänilevy- sekä pääosaa radio- ja tv-viestimen varaista välitystä. Kaikissa näissä tapauksissa viestimen välittämä sanomanmuodostus ja -tulkinta tapahtuvat ajallisesti ja maantieteellisesti toisistaan riippumatta. Teksti-käsitteen vanhan merkityksen mukaisesti kutsun tätä vaihtoehtoa *tekstiviestinnäksi*. (Neljäs looginen tyyppi, eriaikainen ja samanpaikkainen viestintä, jätetään tässä käyttämättä.)

Viestimien mahdollistamaa ajan ja paikan välitystä täydentää toinen viestinnän välitysluonnetta korostava piirre, kulloisenkin viestintätapahtuman *horisontti*. Tarkoitin sillä sanoman elinaikaa ja -piiriä, so. eräänlaista kantosädettä

ajassa ja paikassa. Kun esimerkiksi kirjoitan kirjeen, osoitan sen jollekin henkilölle jossakin tilanteessa, mikä muodostaa kirjeen toimintapiiriin tai horisontin. Horisontti on kirjeeni ymmärtämisen välttämätön ehto, koska se välittää kyseisen asiayhteyden. Erotankin kolme viestintätyyppiä — ajankohtais-, epookki- ja universaaliviestinnän — sen nojalla, kuinka monia tilanteita ja yhteyksiä ne sulkevat toimintapiiriinsä.

Kyse on *ajankohtaisviestinnästä*, kun viestinnän elinaika ja -piiri rajoittuu johonkin suppeaan nykymaailmaan. Standardiesimerkki on journalismi, jonka tuotteet tulevat ja menevät ilman, että niihin poikkeustapauksia lukuunottamatta palattaisiin. Tämä on myös journalismin erityinen voima. Sanomalehden nopeasti häviävän viestintämerkityksen korvaa sen luoma suora, tosiaikainen, suhde journalistien, maailman ja lukijoiden välille. Kyse on *universaaliviestinnästä* silloin, kun viestintä elää ajankohdasta toiseen eli kun sillä on jokin pysyvä, yksittäisistä tilanteista riippumaton merkitys. Niin kauan kuin on filosofiaa ja ihmiset ovat kiinnostuneita totuuden, hyvyyden ja kauneuden luonteesta, Platon ja Aristoteles sisältyvät viestintähorisonttiimme, koska heillä on meille jotakin tärkeää sanottavaa. Sama pätee niin sanottuun klassiseen taiteeseen, mutta — mikäli halutaan — myös luontoon viestintäympäristönä. Ajankohtais- ja universaaliviestinnän välillä voidaan erottaa lukuisia luokkia, joskin tyydyn vain yhteen. *Epookkiviestintä* välittyy tilanteesta toiseen saavuttamatta silti ”klassikkoviestinnän” yleisyyttä. Esimerkkinä voisi olla vaikka kirja, joka säilyy keskustelun kohteena jonkun vuoden, mutta joka sitten pikku hiljaa unohdetaan.

Viestimen ohella myös viestinnän horisontti välittää jotakin ja sikäli siirtää jotakin ajasta ja paikasta toiseen. Jos luen tänään 2.2.1991 tuoretta ja 2.9.1939 ilmestynyttä sanomalehteä, löydän niistä luonnollisesti eri asioita: joko uutisia Persianlahden sodasta ja Baltian tapahtumista tai

toisen maailmansodan alkuvaiheista, mutten kummastakin molempia. Se, kumpaan viestintähorisonttiin asetun, määrittää minulle välittyvän maailman, joka on nykyinen kansamaailmani (*Mitwelt*) tai mennyt esimaailmani (*Vorwelt*), käyttääkseni Alfred Schützin (1974) erottelua. Molemmat ovat viestinnän objektiivisia ehtoja kahdessa suhteessa: ensinnäkään en ole itse valinnut kumpaakaan, vaan ne ovat olemassa tahdomattani, ja toiseksi vain suuntautumalla niihin voin ymmärtää, mistä kummassakin tapauksessa on kyse. Näin myös niiden kohdalla voidaan puhua välittymisestä.

Viestinnän informaationsiirtoluonteen vaihtoehdoksi ja vastakohtaksi tarjoutui 1970- ja 1980-luvun monissa varsinkin kulttuuriteoreettisissa, kuten jälkistrukturalistisissa ja diskursianalyttisissa, tarkasteluissa ns. *yhteisyyden* käsitteellä. Vaikkei hyväksyisikään niiden ääriintologisista kantoja, joissa yksilösubjektit joko ovat suvereenia sosiaalisen maailman asettajia tai liudentuvat kaikille yhteiseen diskurssivirtaan, viestintä-käsitteen yhteisyyden näkökulmalle on annettavissa yleinen tulkinta. Teen sen seuraavassa erottamalla yhteisyyden kaksi puolta, yleisyyden ja voimakkuuden, sekä niitä vastaavat viestintätyypit.

Viestinnän *yleisyydellä* tarkoitan niiden ihmisten lukumäärää, joiden kesken viestintä tapahtuu; näin saadaan yleisyydeltään kolme erilaista viestinnän lajia. Niitä voitaisiin kutsua myös yksityis-, yhteisö- ja julkiseksi viestinnäksi, mutta seuraavat nimitykset ovat tavanomaisempia.

Pariviestinnässä on kyse kahdenkeskisestä viestinnästä, jota ei ole kohdistettu muille. Näin pariviestintää ei ole esimerkiksi se, että osoitan kokouksessa sanani jollekin osanottajalle, koska ne samanaikaisesti on tarkoitettu muidenkin kuultaviksi. Viestimestä riippuen pariviestintä voi olla tilanne- (keskustelu), välillistä tilanne- (puhelinkeskustelu) tai tekstiviestintää (kirjeen-

vaihto). *Ryhmäviestinnässä* on puolestaan kyse monenkeskisestä viestinnästä, joka tapahtuu tietyn asian yhdistävien ihmisten välillä. Esimerkiksi edellisessä kokouspuheenvuorossa on kyse tästä, koska kokouksen perustana on ryhmän-, ei parinmuodostus. Ryhmäviestinnän alan rajaamiseksi riittää tässä, kun erotetaan satunnaiset (elokuvioteatterin tietyn näytöksen yleisö) ja pysyvät (perhe) sekä epämuodolliset (jengi) ja muodolliset (yhdistys) ryhmät. Koska organisaatio on erityinen ryhmä tarkoittamassani mielessä, organisaatioviestintä on ryhmäviestinnän laji. *Joukkoviestintä* tarkoittaa viimein periaatteessa keiden tahansa välillä tapahtuvaa viestintää, jonka perustana toimii julkisuus. Joukkoviestintä voi olla tilanneviestintää (teatteriesitys tai mielenosoitus), joskin tiedotusoppineet ovat olleet kiinnostuneita lähinnä ns. joukkoviestimien välittämästä tekstiviestinnästä.

Yleisyydeltään eritasoiset viestintätyypit voivat ilmetä samassakin tilanteessa. Kaksi henkilöä voi esimerkiksi keskustella keskenään ja katsoa samalla televisiota, jolloin joukkoviestintä lomittuu pariviestintään ja pariviestintä suodattaa joukkoviestintää. Tämä lomittuminen ja suodattuminen ei kuitenkaan poista pari- ja joukkoviestinnän periaatteellista eroa: edellinen säilyy yksityisenä ja jälkimmäinen julkisena. Siksi en pidä vakuuttavana varsinkin yhdysvaltalaisessa nykyviestintäteoriassa esitettyä vaatimusta, jonka mukaan keskinäisviestinnän ja joukkoviestinnän raja tulisi käytännössä häivyttää (Reardon & Rogers 1988; Rogers 1989). Se, että samassa tilanteessa yhdistyy useammanlaisia viestinnän tyyppisiä, ei merkitse niiden vaihtumista toisiinsa.

Viestinnän *voimakkuus* muodostaa viimeisen viestintätyyppisiä erottelevan aspektin. Voimakkuuden ymmärrän lähinnä samastumisasteena: viestintä on sitä voimakkaampaa, mitä enemmän siihen osallistuvat samastuvat toisiinsa ja sikäli pitävät toisiaan yksilöinä, *egoina*. Kolme sa-

mastumistyyppiä (minä—minä, minä—toinen, minä—muut; ks. lähemmin Gurvitch 1950, 109-189 ja sen sovelluksena Malmberg 1985, 52-56) vastaavat viestintälajit ovat henkilö-, rooli- ja massaviestintä.

Henkilöviestinnässä viestijät suuntautuvat toisiinsa yksilöinä omine tietoineen, tahtoineen ja tunteineen. Puhuttelussa tämä ilmaistaan yleensä erisnimellä: ”Tiina, voisitko tuoda minulle mehua?” Henkilöviestintä ei silti välttämättä edellytä, että viestijät tuntevat toisensa. Hyvän kirjailijan ja puhujan tuntomerkkinä on vanhastaan pidetty sitä, että hän osaa puhutella jokaista lukijaansa ja kuulijaansa yksilönä luomalla tähän intiimin yhteyden. *Rooliviestinnässä* viestijät suuntautuvat toisiinsa ei yksilöinä vaan roolin tai ”luonnenaamion” kantajina. Puhuttelussa tämä ilmenee esimerkiksi ammattinimikkeen käyttönä erisnimen sijaan: ”Tarjoilija, saanko yhden oluen?” *Massaviestinnässä* viimein viestijöiden välinen suhde ei ole edes roolinmukainen vaan nimetön, anonyymi, ja välinpitämätön, indifferenti. Kun aamulla tapaamani työtoveri ei katso minua, tervehtimisestä puhumattakaan, hän — syystä tai toisesta — viestii nimettömyyttä ja välinpitämättömyyttä.

Henkilö-, rooli- ja massaviestintä voivat nekin vaihdella samassa tilanteessa. Siirtymä henkilökohtaisesta roolinmukaiseen ja toisen koko läsnäolon kieltävään viestintätapaan ilmenee keskustelussa, kun se alkaa luottamuksellisesti, muuttuu niin sanotusti asialliseksi ja päättyy täyteen riitaan. Toinen täydentävä huomautukseni koskee kahta viestintäteorian englanninkielistä termiä ja niiden suomalaisia vastineita, joiden avulla voin täsmentää sanomaani.

Ensinnäkin on huomattava, että *interpersonal communication* on käännettävissä sekä ”keskinäisviestinnäksi” (sana lienee peräisin Osmo A. Wiioilta) että ”henkilöviestinnäksi”. Edellisessä tapauksessa se viittaa yleisyyteen ja vastaa lähinnä sitä, mitä olen edellä kutsunut pari- ja

ryhmäviestinnäksi; jälkimmäisessä tapauksessa se tarkoittaa viestintäyhteyden henkilökohtaista voimakkuutta. *Interpersonal communicationin* rajaaminen ei-roolinmukaiseen keskinäisviestintään onkin saanut laajenevaa kannatusta (Reardon & Rogers 1988, 285; Bochner 1989, 336).

Toiseksi etuliite *mass* termissä *mass communication* on kaksimerkityksinen. Sillä tarkoitetaan sekä laajaa joukkoa tai suurta määrää että jotain muodotonta, kasvotonta. Nämä merkitysvivahteet onkin syytä pitää erillään, koska ne kuvaavat viestinnän kahta eri piirrettä. Tähän tarjoaa suomi hyvän mahdollisuuden: ”joukko- viestintä” viittaa viestintätoimijoiden määrään, ”massaviestintä” heidän väliseensä suhteeseen.

Havainnollisuuden vuoksi olen koonnut oikeeseen kaavioon edellisen kehittelyn sisältämän viestintätypologian.

Organisaatioviestintä ja sen teoria

Standardimääritelmän mukaan *organisaatio* on tiettyyn päämäärään pyrkimiseksi muodostettu yksilöiden yhteenliittymä, jossa yksilöiden tahdonmuodostus on alistettu organisaation erityisen päämäärän saavuttamiselle (vrt. König 1958;

Allardt & Littunen 1964, 231-244; Etzioni 1964, 3-4). Sanotusta juontuvat myös organisaatioiden keskeiset rakennepiirteet, kuten tehtävien eriytyminen (työnjako), vallan ja valvonnan keskittyminen (hierarkia) sekä yksilöiden vaihdettavuus (tehtävien tai roolien ensisijaisuus yksilöihin nähden). Näin määrittyy myös organisaatioiden luonne ja paikka yhteiskunnallisten toimijoiden kentässä: organisaatiot välittävät toisaalta yksilöiden toimintaa, toisaalta kokonaisyhteiskunnallisia prosesseja — siis yhteiskunnan mikroja makromaailmaa.

Tähän välitysluonteeseen viittasin edellä luokittelemalla *organisaatioviestinnän* alustavasti ryhmäviestinnän alalajiksi. Tätä luonnehdintaa on nyt syytä syventää. Teen sen tarkastelemalla organisaatioviestintää sitä käsittelevän teorian kehityksen valossa. Nojaan suhteellisen yksimieliseen näkemykseen siitä, mitä vaiheita organisaatioviestinnän perinteinen teorianmuodostus on käynyt läpi (Roberts et al. 1974; Rogers & Agarwala-Rogers 1976, 27-59; Putnam & Cheney 1985; Kreps 1986, 63-157; Euske & Roberts 1987). Hyväksyn samalla W. Charles Reddingin (1979) ajatuksen, jonka mukaan organisaatioviestinnän teorialat ovat myös — tai ensisijaisesti — ideologioita, jotka sisältävät kä-

	viestimittäin	sama aika ja paikka: <i>tilanneviestintä</i>	sama aika ja eri paikka: <i>välillinen tilanneviestintä</i>	eri aika ja paikka: <i>tekstiviestintä</i>
Informaationsiirto				
	horisonteittain	nykyhetki: <i>ajankohtaisviestintä</i>	jokin ajanjakso: <i>epookki- viestintä</i>	eri aikakaudet: <i>universaali- viestintä</i>
Yhteisyys				
	yleisyydeltään	kaksi henkilöä: <i>pariviestintä</i>	useita henkilöitä: <i>ryhmäviestintä</i>	rajaamaton: henkilömäärä: <i>joukko- viestintä</i>
	voimakkuudeltaan	tunne- sta- utumisen: <i>henkilö- viestintä</i>	roolin- mukainen etään- nyttäminen: <i>rooli- viestintä</i>	välin- pitämättömyys: <i>massa- viestintä</i>

Kaavio. Viestintätypit viestinnän aspekteittain.

sitteitä ja ennako-oletuksia organisaatioiden luonteesta ja tehtävästä yhteiskunnassa. Koska taloudellisilla organisaatioilla, so. yrityksillä, on ollut hallitseva asema perinteisessä organisaatioviestinnän teorianmuodostuksessa, tarkastele teoroiden ideologisena sisältönä yritystoiminnan ehtoja fordilaisen tuotantotavan (käsitteestä Aglietta 1976, 96-101; Hirsch & Roth 1986, 46-77) eri kehitysvaiheissa.

Vaikka organisaatioita on ollut järjestäytyneen yhteiskuntaelämän alkuhämärästä alkaen, organisaatioviestinnän teorioinnin alku on tapana sijoittaa 1900-luvun taitteeseen — so. samoihin aikoihin, jolloin myös joukkoviestintäteoria varsinaisesti lähti liikkeelle. Tällöin kiteytyi taylorismin myötä niin sanottu klassinen, *tieteellis-yrityksenjohdollinen* käsitys viestinnän roolista organisaatioissa. Tutkimalla periaatteita, joilla työprosessin vaiheita osittamalla ja kunkin vaiheen tehoa optimamalla työn tuottavuutta pystyttiin huomattavastikin kohottamaan, Frederick W. Taylorin ja hänen luomansa taylorismin voi sanoa systemoineen fordilaisen tuotantotavan perusteita. Tavoitteena oli työn standardoinnin mahdollistama tehokas, päämäärätionaalinen toiminta, jota viestinnän tuli tukea ja edesauttaa.

Tieteellis-yrityksenjohdollisen teorian näkökulmasta organisaatioviestinnän tärkeimmät kysymykset liittyvät työtehtävien jakoon ja suoritusten valvontaan. Viestintäsuhteet nähdään tällöin olennaisesti käsky- ja kontrollisuhteina, jotka perustuvat organisaation jäsenten erilaisiin rooleihin. Tämä korostaa muodollista viestintää, jonka tyyppitapauksena voisi olla käskynjako armeijassa: käskysanomilla on oma, toistuva muotonsa ja ne välitetään tarpeen tullen kirjallisina. Esittämäni viestintätypologian kielellä tieteellis-yrityksenjohdollisen teorian ydin-kysymykset koskevat näin organisaatioissa tapahtuvaa vertikaalista rooliviestintää yritysjohtolta alaisille ja sen toimimista työn tehokkuuden lisääjänä.

1930-luvulla syntynyt ja toisen maailmansodan jälkeen voimistunut organisaatioviestinnän *ihmissuhdeteoria* on nähtävissä vastauksena kehittyvän fordismin ja hyvinvointivaltion tarpeisiin. Kurinalainen työelämä ja lisääntynyt yhdenvertaisuus kuluttajina loivat jännitettä, joka alkoi muuttaa ihmisten tarverakennetta ja kanssaihmissuhteita. Yritysten johtaminen ei tällöin voinut enää esittäytyä pelkkänä käsky- ja valvontakysymyksenä. Tarvittiin hienosyisempiä johtamistapoja, läheisyyttä pikemmin kuin etäisyyttä hierarkian ylä- ja alapäässä olevien välillä. Näkemystä tuki tutkimus, joka osoitti sosiaalisten, eikä ainoastaan taloudellisten ja teknisten, tekijöiden tärkeän osuuden työmotivaatiossa ja -suorituksissa.

Ihmissuhdeteorian *novum* oli painopisteen siirtäminen rooliviestinnästä henkilöviestintään ja vertikaalisesta horisontaaliseen viestintään. Tämän siirtymän paikkaa voi havainnollistaa erottamalla toisistaan viestinnän asia- ja suhdesisältö (käsitteiden ensiesiintymä viestintäteoriassa on tietääkseni Watzlawick, Beavin & Jackson 1967, 51-54). Ajatuksena on, että viestintä koostuu aina sanomasta ja metasanomasta, so. toisen tason sanomasta, jonka tehtävänä on antaa ensimmäisen tason sanoman eräänlainen lukuohje. Esimerkiksi jos henkilö sanoo toiselle ”Tee tämä ja sitten tämä!”, hän ei ainoastaan ilmaise tiettyä käskyä (asiasisältö), vaan samalla myös valta- asemansa toiseen nähden (suhdesisältö).

Tieteellis-yrityksenjohdollisen näkemyksen mukaan organisaatioiden viestintä oli oleellisesti rooliviestintää, jonka asiasisältö rajoittuu työtehtävien hallintaan ja jonka suhdesisältö uusintaa ylhäältä alas suuntautuvaa hierarkiaa. Ihmissuhdeteoria näki asian toisin; organisaation toiminnan selittämisen kannalta relevantin viestinnän alue laajeni ja rakenteistui uudelleen. Organisaatioiden viestintäasiat eivät koskeneet enää vain välittömiä johtamiskysymyksiä, vaan yhä enem-

män työpaikan ihmissuhteita, samalla kun tavoitteena oli työnjohdon ja alaisten lähentäminen. Tämä ei silti poistanut ihmissuhdeteorian perusnäkökulmaa, joka oli edelleen päämäärärationaalinen: kysymys oli organisaatioiden tuotannon tehokkuuden kasvattamisesta ”manipuloimalla” ns. inhimillistä tekijää tavalla, joka poikkesi edeltäjästään, mutta ainoastaan välineiltään. Kyseinen rajoitus oli ilmeinen myöhemmille kriittisille organisaatioviestinnän teoreetikoille (Putnam & Cheney 1983; Kersten 1986).

Organisaatioviestintäteorian kolmas perinteinen valtavirta, *järjestelmäteoria*, vakiintui 1960- ja 1970-luvulla. Sillä on ainakin kahtalainen ominaisilme ja tausta.

Ensinnäkin järjestelmäteoreettinen organisaatioviestinnän teoria näkee organisaation ensisijaisesti viestintäyksikkönä; näin viestinnästä tulee organisaatioiden olemus- ja strateginen kohalonkysymys. Itse ajatuksen mahdollistivat informaatioteoria ja kybernetiikka, jotka korostavat eri järjestelmien, myös sosiaalisten, informaationvaihtoa ja itseohjautuvuutta. Toiseksi järjestelmäteoria nostaa keskiöön organisaatioiden ja niiden ympäristön välisen suhteen. Organisaatioviestintää ei tule tarkastella ainoastaan sisäisenä, vaan myös ulkoisena toimintana. Onkin mahdollista nähdä järjestelmäteoreettinen organisaatioviestinnän teoria yrityksenä ratkoa varsinkin taloudellisten organisaatioiden ongelmia fordismen kriisin oloissa 1960-luvun taitteesta lähtien. Keskeiseksi yritysten selviytymistehtäväksi tulee tällöin sopeutuminen koko ajan muuttuviin ympäristöoloihin, mikä edellyttää tehokkaita viestintästrategioita sisäisen uudelleenrakenteistumisen jouduttamiseksi ja ulkoisiin ympäristömuutoksiin reagoimiseksi.

Tätä voidaan tarkastella lähemmin molempiin suuntiin. Yritysten sisäisen viestinnän päätehtäväksi tulee vapauttaa luovaa energiaa ja innovaatiovarantoja sekä tukea omaehtoista työn organi-

soitumista. Järjestelmäteoreettisen verkostoanalyysin avulla kyetäänkin paikantamaan työyhteisöjen viestinnän kulkua, löytämään niiden tukkeumia ja ehdottamaan optimiratkaisuja. Tämä on mahdollista tutkimalla viestintäverkkorakenteiden toimintaa erityyppisissä ja -kokoisissa organisaatioissa. Yritysten ulkoisen viestinnän on puolestaan luotava suhteita asianmukaiseen ympäristöönsä (käsite on Rogersin & Agarwala-Rogersin 1976, 62-64). Vaikka organisaatioviestinnän teoria on vanhastaan ollut taipuvainen keskittymään ainoastaan sisäiseen viestintään ja vaikka sisäisen ja ulkoisen vastakohta on lopullisesti murtunut vasta 1980-luvulla (Redding 1989, 237), jo järjestelmäteoriassa on paikka yritysten suhdetoiminnan ja mainonnan, tavaratai yritysmainonnan, käsitteellistämislle. Juuri ne ovat välineitä, joilla yritys voi sopeuttaa itseään ympäristövaatimuksille ja ympäristöä omille päämäärilleen.

Sisäisen ja ulkoisen rajan hämärtyminen organisaatioviestinnässä tekee samalla ilmeiseksi koko ilmiön kompleksisuuden. Kuten joukkoviestintä edellyttää pari- ja ryhmäviestintää, joihin se lomittuu ja suodattuu kadottamatta silti itseään, tarvitsee organisaatioviestintä ryhmäviestinnän lajina pari- ja joukkoviestintää samoin kuin viestimiltään, horisonteiltaan ja sosiaaliselta voimakkuudeltaan erilaisia viestinnän vaihtoehtoja. Marcel Maussia (1950, 147-149) mukaellen organisaatioviestintä muodostaakin kokonaisvaltaisen viestintätosisaikan, jossa eri viestintätyypit risteytyvät yhden, ykseyden moninaisuudessa, hallitessa ja jossa myös viestintä sekä yhteiskunta ja kulttuuri välittyvät keskenään.

Organisaatioviestintä ja viestintätieteet

Vaikka organisaatioviestinnän tutkijat saattoivat vielä 1970-luvun alkupuolella herättää kysymyksen organisaatiotutkimuksen ja organisaatioviestintätutkimuksen erosta (Roberts et al.

1974), ala on ainakin ulkoisesti päätellen vakiintunut Yhdysvalloissa, joskin paljon vähemmän muualla. Tämä on herättänyt kysymyksen sen paikasta viestinnätutkimuksen kentässä. Kysymys on ollut Suomessakin ajankohtainen aina siitä lähtien, kun 1978 tiedotusopin, so. joukkoviestintätieteen, ja organisaatioviestintäopin opetus yhdistettiin Helsingin yliopistossa. Yrittäinkin esitykseni lopuksi tarkastella viestintätieteiden sisäistä rakennetta ja oppiaineenmuodostuksen perusteita.

Organisaatioviestinnän asema viestinnätutkimuksen tai viestintätieteiden järjestelmässä voidaan hahmottaa ja on hahmotettu kahdella tavalla.

Toisen mukaan viestinnätutkimuksessa on kolme itsenäistä kohdetta ja niitä vastaavaa tiedon- ja tieteenalaa: retoriikka (puheviestintä), keskinäisviestintä ja joukkoviestintä (Angus & Lannamann 1988). Kunkin niistä itsenäisyyden perustelee varsin erilainen syntytausta, kysymyksenasettelu, teoreettis-käytännöllinen intressi ja tutkijayhteisö. Esimerkiksi joukkoviestintätiede, tiedotusoppi, on syntynyt kahden perinteen risteytyksenä. Edellinen niistä on saksalainen sanomalehtitiede, jonka juuret ulottuvat 1700-luvun taitteeseen, ja sen perillinen *Publizistik*-tiede (joka muuten lienee inspiroinut suomen sanan ”tiedotusoppi” käyttöönnottoa). Jälkimmäinen on yhdysvaltalainen joukkoviestinnän sosiologia, jonka juuria voi hakea 1900-luvun taitteen yhteiskuntateoriasta ja johon vaikutti paljon 1920- sekä 1930-luvulla vakiintunut empiirinen sosiaalitutkimus. Molemmat perinteet ovat olleet vastausta joukkoviestinnän asemaan modernin yhteiskunnan talouden, politiikan ja kulttuurin järjestelmässä, ja maailmanlaajuisesti niiden nykyledustajat tapaavat pitää omaa järjestönään IAMCR:ää, International Association for Mass Communication Researchia.

Tämän alalla selvästikin enemmistönä olevan käsityksen mukaisesti organisaatioviestintä on

lähinnä osa keskinäisviestintää, jolloin organisaatioviestintäoppi on johdonmukaisesti osa keskinäisviestintätiedettä (käsitteiden ”oppi” ja ”tiede” erosta tieteensystematiikassa ks. Malmberg 1990). Käytännössä asia ei luonnollisestikaan ole näin selkeärajainen, koska oppiaineenmuodostukseen vaikuttavat useat, kilpailevatkin tekijät. Joka tapauksessa tämän katsomuksen mukaan joukkoviestinnän ja organisaatioviestinnän tutkimus muodostavat kaksi eri aluetta, jotka kuuluvat omiin oppiaineisiinsa. Niinpä ainakin Euroopassa on poikkeus pikemmin kuin sääntö, että joukko- ja organisaatioviestinnän teoriaa ja tutkimusta opetetaan samassa laitoksessa.

Vastakkaisen käsityksen mukaan viestintätiede muodostaa yhden ja yhtenäisen kokonaisuuden, jonka sisällä erotetaan etenkin keskinäis- ja joukkoviestinnän analyysitaso. Vaikka ajatus oli idulla jo informaatioteoriassa 1940-luvun lopulla, se kasvoi selväksi tieteelliseksi liikkeeksi vasta 1980-luvun Yhdysvalloissa. Hyvä esimerkki on *Handbook of Communication Sciences* (Berger & Chaffee 1987) julkaiseminen — teoksen julkituotuna tehtävänä on vauhdittaa retoriikan (puheviestinnän), keskinäis- ja joukkoviestinnän tutkimuksen yhdentymistä (ks. myös ICA:n, International Communication Associationin, piirissä käydystä keskustelusta Reardon & Rogers 1988; Wiemann, Hawkins & Pingree 1988; Rogers 1989).

Ajatuksella yhdestä kaikenkattavasta viestintätieteestä ei toistaiseksi ole ollut laajempaa kannatusta Yhdysvaltojen ulkopuolella. (Huomattakoon, että *Kommunikationswissenschaft* saksalaisella kielialueella on nimestään huolimatta tarkoittanut ainakin tähän saakka joukkoviestintätiedettä.) Osmo A. Wiio (1973) on ollut varhaisia edelläkävijöitä Euroopassa, mutta seuraajia ei ole näyttävästi ilmaantunut. Tilanne voi silti muuttua. Esimerkiksi Denis McQuail on jopa ”klassikoksi” mainostetun *Mass Communicati-*

on Theory -oppikirjansa toisessa painoksessa ottanut koeaskeleita viestintätiedekäsityksen suuntaan (ks. McQuail 1983, 215-225 ja 1987, 299-303). Samoin Bernard Miège, Ranskan eturivin tiedotusoppineita, käsittelee tuoreessa kirjassaan *La société conquise par la communication* (Viestinnän valloittama yhteiskunta, 1989) laajasti viestinnän kenttää, eikä ainoastaan joukkoviestintää ja senluonteisia ilmiöitä. Joka tapauksessa vaihtochoitoisen käsityksen mukaan organisaatioviestintäoppi muodostaa elimellisen osan viestintätiedettä ja on siten, myös tiedehallinnollisesti, kytketty joukkoviestintään.

Kumpi näistä näkemyksistä on oikeassa eli onko olemassa useita viestintätieteitä vai ainoastaan yksi? Olen toisaalla (erit. Malmberg 1988) perustellut kantaa, jonka mukaan tiedotusoppi joukkoviestintätieteenä tulee ymmärtää omaksi itsenäiseksi oppiaineeksi. Analogisesti organisaatioviestintäoppi olisi mahdollista nähdä ryhmäviestintätieteen osa-alueena. Sen tieteesysteemaattista luonnetta ja paikkaa tulisi siten tutkia edelleen analysoimalla ryhmäviestintää ja sen suhteellista itsenäisyyttä pari- ja joukkoviestintäprosessien välityksenä. Nähdäkseni esittämäni ratkaisua perustelevat seuraavat kaksi lisäysyötä.

Ensinnäkin käytännössä eri viestinnäntutkimuksen alueiden — puhe-, keskinäis- ja joukkoviestintätieteen — välillä on suhteellisen vähän keskinäistä kanssakäymistä. Vaikka ne ovat muodollisesti yhdessä lähinnä ICA:n toiminnassa, varsinainen tutkimustyö ja tiedeyhteisönmuodostus kulkevat kussakin tapauksessa omaa latuaan. Käytännön kokemuksen mukaan esimerkiksi joukkoviestintätieteilijät keskustelevat huomattavasti enemmän sosiologien, valtiooppineiden ja kirjallisuustieteilijöiden kuin puheviestintätieteilijöiden kanssa. Arkihavaintoa tukee bibliometrinen viitetutkimus, jonka mukaan varsin pieni osa yhden viestintätieteen tutkimuksesta viittaa toiseen, so. esimerkiksi tiedotusop-

pineet keskinäisviestintätieteilijöihin (Reeves & Borgman 1983; So 1988). Samaan voi päätyä katsomalla tiedotusopin viimeaikaista kehitystä Euroopassa. Sekä 1986 perustettu *European Journal of Communication* -lehti että tuoreet uutiset Euroopan tiedotustutkijoiden yhdistyksen perustamiskaavailuista osoittavat, että aktiivisin osa eurooppalaisia tiedotusoppineita ei näe nykytilanteessa mitään outoa.

Toiseksi on syytä varoa viestintäilmiöiden liiallista itsenäistämistä, erottamista elimellisistä yhteiskunnallisista ja kulttuurisista yhteyksistään. Esimerkiksi joukkoviestintä on samalla kertaa sekä joukkoviestintää että joukkoviestintää, joka liittyy yhtä hyvin kysymyksiin yhteiskunnallisesta julkisuudesta ja subjektinmuodotuksesta kuin viestimistä ja sanomien ilmaisemista vastaanottajasuhteista. Tällöin ei ole suinkaan ihme, ettei tiedotusoppinut käänny keskinäisviestintätieteilijän puoleen, vaan katsoo miten sosiologia ja taidetieteet auttavat häntä eteenpäin. Vaikka eroa joukko-, keskinäis- ja puheviestintätieteen välillä ei tulekaan absolutisoida, kullakin on oma riittävä itseliikuntansa, joka perustuu viime kädessä siihen, että ne kiinnittyvät omalla tavallaan inhimillisen maailman kokonaisuuteen.

Kirjallisuus

- AGLIETTA, Michel. Régulation et crises du capitalisme: l'expérience des États-Unis. Calmann-Lévy, Paris 1976.
- ALLARDT, Erik & LITTUNEN, Yrjö. Sosiologia. WSOY, Porvoo & Helsinki 1964 (kolmas, tark. laitos; alk. 1958).
- ANGUS, Ian H. & LANNAMANN, John W. Questioning the Institutional Boundaries of U.S. Communication Research: An Epistemological Inquiry. *Journal of Communication* 38(Summer 1988):3, s. 62-74.
- BARNOUW, Erik (ed. in chief). *International Encyclopedia of Communications*. Oxford University Press, New York & Oxford 1989.

- BERGER, Charles & CHAFFEE, Steven H. (ed.). *Handbook of Communication Science*. Sage, Newbury Park 1987.
- BOCHNER, Arthur P. *Interpersonal Communication*. Teoksessa: BARNOUW 1989, vol. 2, s. 336-340.
- BURKART, Roland. *Kommunikationswissenschaft: Grundlagen und Problemfelder: Umriss einer interdisziplinären Sozialwissenschaft*. Böhlau, Wien & Köln 1983.
- DEVITO, Joseph A. *Communicology: An Introduction to the Study of Communication*. Harper & Row, New York 1982 (Second ed.; alk. 1978).
- ETZIONI, Amitai. *Modern Organizations*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J. 1964.
- EUSKE, Nancy A. & ROBERTS, Karlene H. *Evolving Perspectives in Organization Theory: Communication Implications*. Teoksessa: JABLIN et al. 1987, s. 41-69.
- GOLDHABER, Gerald & BARNETT, George (ed.). *Handbook of Organizational Communication*. Ablex, Norwood, N.J. 1988.
- GROSSBERG, Lawrence. *Language and Theorizing in the Human Sciences*. Teoksessa: DENZIN, Norman K. (ed.). *Studies in Symbolic Interaction: A Research Annual*. Vol. 2. JAI Press, Greenwich, Conn. 1979, s. 189-231.
- GROSSBERG, Lawrence. *Does Communication Theory Need Intersubjectivity?: Toward an Immanent Philosophy of Interpersonal Relations*. Teoksessa: BURGOON, Michael (ed.). *Communication Yearbook 6*. Sage, Beverly Hills, London & New Delhi 1982, s. 171-205.
- GURVITCH, Georges. *La vocation actuelle de la sociologie: vers une sociologie différentielle*. Presses universitaires de France, Paris 1950.
- HABERMAS, Jürgen. *Theorie des kommunikativen Handelns*. Bd. 1: Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung; Bd. 2: zur Kritik der funktionalistischen Vernunft. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1981.
- HIRSCH, Joachim & ROTH, Roland. *Das neue Gesicht des Kapitalismus: vom Fordismus zum Post-Fordismus*. VSA-Verlag, Hamburg 1986.
- JABLIN, Fredric M. et al. (ed.). *Handbook of Organizational Communication: An Interdisciplinary Perspective*. Sage, Newbury Park, London & New Delhi 1987.
- KERSTEN, Astrid. *A Critical-Interpretative Approach to the Study of Organizational Communication: Bringing Communication Back to the Field*. Teoksessa: THAYER, Lee (ed.). *Organization ↔ Communication: Emerging Perspectives 1*. Ablex, Norwood, N.J. 1986, s. 133-150.
- KREPS, Gary L. *Organizational Communication: Theory and Practice*. Longman, New York & London 1986.
- KÖNIG, René. *Organisation*. Teoksessa: KÖNIG, René (hg.). *Soziologie*. Fischer, Frankfurt am Main 1958, s. 214-219.
- MALMBERG, Tarmo. *Viestintä ja kulttuuri: tekstejä viestinnän teorian ja tutkimuksen kulttuuriteoreettisista perusteista (1978-81)*. Tampereen yliopisto, Tampere 1981 (Tiedotusopin laitos, julkaisuja C:2).
- MALMBERG, Tarmo. *Viestintä ja yhteiskunta: teoreettinen tutkimus*. Tampereen yliopisto, Tampere 1985 (Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, sarja B:41).
- MALMBERG, Tarmo. *Tieteellinen viestintä ja sen kriittiset kysymykset*. *Tiede & Edistys* 12(1987):2, s. 104-115.
- MALMBERG, Tarmo. *Tiedotusopin rakenne*. Tampereen yliopisto, Tampere 1988 (Acta Universitatis Tampereensis A:241).
- MALMBERG, Tarmo. *Mikä tiedotusopille uudeksi nimeksi?* *Tiedotustutkimus* 13(1990):2, s. 67.
- MAUSS, Marcel. *Essai sur le don: forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques (1923-1924)*. Teoksessa: MAUSS, Marcel. *Sociologie et anthropologie*. Presses universitaires de France 1950, s. 143-279.
- McQUAIL, Denis. *Mass Communication Theory: An Introduction*. Sage, London, Beverly Hills & New Delhi 1983 & 1987 (Second ed.).
- MERTEN, Klaus. *Kommunikation: eine Begriffs- und Prozessanalyse*. Westdeutscher Verlag, Opladen 1977.
- MIÈGE, Bernard. *La société conquise par la communication*. Presses universitaires de Grenoble, Grenoble 1989.
- MILLS, C. Wright. *The Sociological Imagination*. Oxford University Press, New York 1959 (suom. Sosiologien mielikuvitus, Helsinki 1982).
- MORTENSEN, C. David. *Communication: The Study of Human Interaction*. McGraw-Hill, New York 1972.
- PUTNAM, Linda L. & CHENEY, George. *A Critical Review of Research Traditions in Organizational Communication*. Teoksessa: MANDER, Mary S. (ed.). *Communications in Transition*. Praeger, New York 1983, s. 206-224.
- PUTNAM, Linda L. & CHENEY, George. *Organizational Communication: Historical Development and Future Directions*. Teoksessa: BENSON, Thomas (ed.).

- Speech Communication in the 20th Century. Southern Illinois University Press, Carbondale & Edwardsville 1985, s. 130-156.
- REARDON, Kathleen & ROGERS, Everett M. Interpersonal Versus Mass Media Communication: A False Dichotomy. *Human Communication Research* 15(Winter 1988):2, s. 284-303.
- REDDING, W. Charles. Organizational Communication Theory and Ideology: An Overview. Teoksessa: NIMMO, Dan (ed.). *Communication Yearbook 3*. Transaction Books, New Brunswick, N.J. 1979, s. 309-341.
- REDDING, W. Charles. Organizational Communication. Teoksessa: BARNOUW 1989, vol. 3, s. 236-239.
- REEVES, Byron & BORGMAN, Christine L. A Bibliometric Evaluation of Core Journals in Communication Research. *Human Communication Research* 10(Fall 1983):1, s. 119-136.
- ROBERTS, Karlene H. et al. Organizational Theory and Organizational Communication: A Communication Failure? *Human Relations* 27(May 1974):5, 501-524.
- ROGERS, Everett M. Communication: A Field of Isolated Islands of Thought? Teoksessa: DERVIN, Brenda et al. (eds.). *Rethinking Communication*. Vol. 1: Paradigm Issues. Sage, Newbury Park, London & New Delhi 1989, s. 209-210.
- ROGERS, Everett M. & AGARWALA-ROGERS, Rekha. *Communication in Organizations*. The Free Press, New York & Collier Macmillan, London 1976.
- SCHREIBER, Erhard. *Repetitorium Kommunikationswissenschaft*. Ötschläger, München 1980.
- SCHÜTZ, Alfred. *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt: eine Einleitung in die verstehende Soziologie*. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1974 (alk. 1932).
- SO, Clement Y.K. Citation Patterns of Core Communication Journals: An Assessment of the Developmental Status of Communication. *Human Communication Research* 15(Winter 1988):2, s. 236-255.
- WATZLAWICK, Paul & BEAVIN, Janet Helmick & JACKSON, Don D. *Pragmatics of Human Communication: A Study of Interactional Patterns, Pathologies, and Paradoxes*. W.W. Norton & Co., New York & London 1967.
- WIEMANN, John M. & HAWKINS, Robert P. & PIN-GREE, Suzanne. Fragmentation in the Field — and the Movement Toward Integration in Communication Science. *Human Communication Research* 15(Winter 1988):2, s. 304-310.
- WIIO, Osmo A. *Viestinnän perusteet*. Weilin+Göös, Helsinki 1973 (uud. laitos 1977).
- WILLIAMS, Raymond. *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*. Fontana/Croom Helm, s.l. [Glasgow] 1976.